

УДК 94(477.4):343.359.3(091)"18"
DOI: 10.24919/2312-2595.5/47.217758

Любомир ГУБИЦЬКИЙ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії, соціології та політології, Київський національний торговельно-економічний університет, вул. Кіото, 19, м. Київ, Україна, індекс 02156 (lubg@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8511-6461>

Бібліографічний опис статті: Губицький, Л. (2020). Контрабандна торгівля у Київській губернії першої половини XIX ст. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 5/47, 110–126. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.5/47.217758>.

КОНТРАБАНДНА ТОРГІВЛЯ У КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.

Анотація. *Мета статті* – проаналізувати літературу й архівні джерела задля виявлення складових проблеми контрабандної торгівлі Київської губернії першої половини XIX ст. **Методологія дослідження** – принципи об'єктивності, науковості, історизму, порівняльний метод, метод внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше вводяться до наукового обігу документи із корпусу джерел, представлених в Центральному державному історичному архіві України у Києві, Державному архіві Київської області. **Висновки.** Робота з архівними джерелами дала змогу поглибити картину взаємин між державою, представниками державних органів, представниками підприємницького стану в галузі торгівлі, зокрема, контрабандної. Виявлено, що основними причинами контрабанди було прагнення особистого збагачення та зовнішньоторговельні тарифи Російської імперії, які містили широкий спектр заборонених до ввезення у державу товарів. Жорстка регламентація зовнішньої торгівлі штовхала купців та усіх осіб, що мали стосунок до обладку із контрагентами інших держав, до пошуку засобів і механізмів

© Любомир Губицький, 2020

перевезення та продажу затребуваних товарів. Встановлено, що до контрабанди долучалися особи, які мали закордонні зв'язки. Хоча траплялися випадки, коли контрабандними товарами торгували купці і міщани внутрішніх губерній, які виступали лише посередниками. На боротьбу зі схемами, за допомогою яких на ринок потрапляли заборонені і нерозмитнені товари, залучалися держслужбовці, дії котрих координував сам київський губернатор. Виявлено випадки у діяльності представників державних структур, коли службовці неретельно виконували свої обов'язки. Митники за певних умов використовували службове становище для особистого збагачення. Зловживання митників (цолнерів) засвідчували ризики прикордонної служби і водночас виказували розміри незаконного збагачення. Наслідками боротьби з контрабандною торгівлею ставали повернення в скарбницю коштів у формі штрафів (пени), разові випадки збагачення громадських наглядачів за кордоном, здійснення контрабандистами очищувальних присяг у присутності священнослужителів.

Ключові слова: Київська губернія; Російська імперія; міжнародна торгівля; контрабанда; купці.

Lyubomyr HUBYTSKYI

PhD (History), Associate Professor, Department of Philosophy, Sociology and Political Science, Kyiv National University of Trade and Economics, 19 Kioto Str., Kyiv, Ukraine, postal code 02156 (lubg@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8511-6461>

To cite this article: Hubytskyi, L. (2020). Kontrabandna torhivlia u Kyivskii hubernii pershoi polovyny XIX st. [The illicit trade in Kyiv Province at the half past of the XIX century]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 5/47, 110–126. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.5/47.217758> [in Ukrainian].

THE ILLICIT TRADE IN KYIV PROVINCE AT THE HALF PAST OF THE XIX CENTURY

Summary. *The purpose of the article is to publish and analyze of literature and archival sources to identify components of the problem*

*of illicit trade in the Kyiv Province in the first half of the 19th century. **Research methodology** – the principles of objectivity, scientificity, historicism, comparative method, methods of internal criticism of sources. **The scientific novelty** is that it is for the first time that the information from the framework of sources presented in the Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv, the State Archive of Kyiv Oblast and its analysis is introduced in scientific circulation. **Conclusions.** The research of archival sources allowed to deepen the picture of relations between the state, government officials, business representatives in the field of trade, in particular, illicit trade. It has been discovered that illicit trade was caused primarily by the desire for personal enrichment and by external tariffs of the Russian Empire, which contained a wide range of goods prohibited for import into the country. Strict regulation of external trade encouraged merchants and all persons involved in transactions with contractors of other countries to seek means and mechanisms for transportation and sale of demanded goods. It has been found that people with foreign connections were involved in the illicit trade. Although, there were cases when illicit goods were traded by merchants and burghers of the interior provinces who acted only as intermediaries. Civil servants, whose actions were coordinated by the Kyiv governor himself, were involved in fight against the schemes by which prohibited and uncustomed goods entered the market. The cases in the activities of government officials were revealed when officials were negligent in their duties. Under certain conditions, customs officers used their official position for personal enrichment. The abuse of customs officers (zollners) testified risks of the border service and at the same time showed the extent of illicit enrichment. The consequences of the fight against illicit trade were the return of money to the treasury in the form of penalties (fines), one-time cases of enrichment of public supervisors abroad, taking purification oaths by smugglers in the presence of clergy.*

Key words: *Kyiv province; Russian Empire; international trade; smuggling; merchants.*

Постановка проблеми. Спокуса зекономити на сплаті податків достатньо сильний подразник для підприємця, якщо зважити на суми, які доводиться сплачувати державі, та на процес адміністрування, пов'язаний із витратами великої кількості часу. Пам'ятаючи про постійне завдання фіску збільшувати суми надходжень та розширювати оподатковувані сфери, складаємо засновок про турботу державних органів задля запобігання незаконним

оборудкам: «у цілому за 2018 рік разом із митними платежами та імпортом акцизом українська митниця забезпечила 40,2 % всіх доходів бюджету» (Гмирін, 2019). Але ефективна боротьба з контрабандою в Україні призвела б до поповнення державного бюджету як мінімум на 10 млрд дол. США щорічно. Актуальність дослідження теми контрабанди залишається вагомою через розміри цього явища. Контрабанда в XIX ст. також набула колосального характеру. Аналіз архівних і друкованих документів наблизить до формування картини вказаного явища, його учасників і засобів боротьби з ним у Київській губернії.

Аналіз основних досліджень. Дослідження історії торгівлі Російської імперії в першій половині XIX ст. засвідчували нездоланність такого явища, як контрабанда – С. Гулишамбаров (1896). Історико-статистичні праці таких авторів, як І. Фундуклей (1852) та В. Щербина (1929) лише підтверджували зростання торговельних оборотів у межах Київської губернії, що супроводжувалися непоодинокими випадками уникнення митного контролю. Київські краєзнавчі дослідники також звертали увагу на вказане явище, зокрема М. Закревський (Закревский, 1868a, 1868b). Наші сучасники – історики І. Гуржій, О. Гуржій (2013), О. Карліна (2018), також не втомлюються виокремлювати окремі аспекти вказаної протиправної діяльності. Здобуті в архівосховищах історичні документи дають змогу поглибити пошуки із заявленої теми.

Мета статті – проаналізувати літературу та архівні джерела задля виявлення складових проблеми контрабандної торгівлі Київської губернії першої половини XIX ст. Враховуючи цілі статті, доречним буде розв'язати такі завдання: аналіз літератури та архівних джерел, які розкривають вказану проблему; виявлення причин і наслідків контрабандної торгівлі в Київській губернії в першій половині XIX ст.; встановлення осіб, долучених до контрабанди та боротьби з нею.

Виклад основного матеріалу. Законодавчі акти стосовно боротьби з контрабандною торгівлею з'являлися паралельно зі зміною ситуації у зовнішній політиці та на кордонах Російської імперії. Удосконалювалася мережа митниць, збільшувалася кількість службовців і чиновників прикордонної варти, яким надавалися значні повноваження, аж до використання зброї (згідно із «Пра-

вилами щодо використання зброї митною вартою на європейському кордоні» 1829 р.) («О правилах для употребления оружия», 1830, с. 173–174). Маніфестом 1811 р. щодо митного управління для європейської торгівлі створено митні округи, в тому числі, Радивилівський («Учреждение таможенного управления», 1830, с. 681). Саме через Радивилівську митницю до Київської губернії надходила лєвова частка європейських товарів як розмитнених, так і контрабандних. У «Митному статуті з європейської торгівлі», який увійшов у дію з 1 січня 1820 р., під контрабандою розуміли не тільки перенесення або перевезення товарів через кордон поза митницею, але й ухиляння від сплати митних платежів. На найвищому рівні був затверджений порядок ведення судових справ, пов'язаних із конфіскацією контрабандних товарів, затриманих у межах прикордонної смуги (Карліна, 2018, с. 282).

Контрабанда була вигідною діяльністю. Контрабандистів не зупиняли ризики, пов'язані із порушенням законодавства. Порушники закону несли матеріальну відповідальність за контрабанду не лише конфіскацією товару. Контрабандна торгівля здійснювалася як водними артеріями, зокрема р. Прип'ять (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 3029, арк. 63), так і суходолом, а саме маємо засвідчені факти в м. Богуслав (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 3213, арк. 3). Були випадки, коли контрабандний промисел ставав династичним. Так, наприклад, трапилося із київськими купцями Балабухами і Карамаліями. На тисячі карбованців вилучено і продано контрабандних пруських тканин з крамниць київських купців Балабух та Карамалія в 1816 р. (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 3215, арк. 15). Для приблизного порівняння використаємо дані про суми, за які були продані вилучені на трьох прикордонних митницях 1831 р. товари: Радивилівській, Дружкопільській, Волочиській – 83878 крб. (ЦДІАК України, ф. 442, оп. 788а, спр. 164, арк. 24). Тобто, розмах торгівлі контрабандою двох київських купецьких родин був лише в 2,5 раза меншим за обсяги роботи трьох митниць.

Багатотисячні конфіскації не зупиняли купців від контрабандної торгівлі. У 1821 р. брати Балабухи в компанії з київським купцем Пирашковим купили контрабандних тканин 70 штук різнобарвного сукна (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 23 зв.).

**Таблиця 1. Відомість проданих у містечку Бердичів
з аукціонного торгу контрабандних товарів, знайдених
надвірним радником Солодовим в крамницях київських купців
Балабухи і Карамалія з вказанням кількості і вартості**

№	Якого господаря і як оцінені	Карбованці	Коп	Загальна сума проданого	Карбованці	Коп
1	Семена Семеновича Балабухи	3109	87 ½		6731	27
2	Івана Івановича Карамалія	1552	12 ½		3394	65
3	Олександра Семеновича Балабухи	4225	50		8932	95
4	Констянтина Семеновича Балабухи	2988	6 ¼		6033	5
5	Івана Семеновича Балабухи	4637	85		10793	90
	Разом	16513	41 ¼	Разом	35885	82

ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 3215, арк. 49

У січні 1830 р. Київське губернське правління видало розпорядження Київській казенній палаті скерувати свого члена 25, 26, 27 лютого для присутності на продажі з публічних торгів будинків, крамниць і цегляного заводу київських купців Балабух і Карамалія, для поповнення присудженого з них в скарбницю за контрабандні товари стягнення (штрафу) (ДАКО, ф. 280, оп. 1, спр. 648, арк. 1). Казенна палата скерувала 24 лютого 1830 р. губернського скарбника Хосненка (ДАКО, ф. 280, оп. 1, спр. 648, арк. 2зв.). Матеріальну відповідальність за незаконну діяльність купців довелося відшкодувати київському міщанину Филиповичу, будинок якого виставили на аукціонний продаж (ДАКО, ф. 280, оп. 1, спр. 648, арк. 5).

У часи суспільних потрясінь контрабанда не зникала, і, що важливо, правовий супровід незаконних випадків лише усклад-

нювався. Населення і адміністрація Київської губернії як правобережної відчула на собі труднощі війни 1812 р., повстання 1831 р. Хоча появу іноземних товарів, зокрема, пруських тканин, які могли бути заборонені до ввезення в Російську імперію в час французько-російської війни, населення могло лише вітати, в тому числі в Київській губернії. Заборони для товарів здійснювалися на підставі припису міністерства фінансів від 2 січня 1813 р. Київському цивільному губернатору. До припису долучено Відомості, згідно з якими одні малозначущі товари продані в Києві з аукціонного торгу, і отримані гроші відіслані в Департамент зовнішньої торгівлі, а інші, більш значущі, з навмисно надісланим чиновником Санкт-Петербурзької митниці надвірним радником Азиковим надіслані в Санкт-Петербург (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 3215, арк. 2 зв.).

У червні 1816 р. Бердичів учергове підтвердив статус координаційного центру розподілу контрабандних товарів у правобережних губерніях, у тому числі в Київській. Шляхтич Черкаського повіту містечка Сміла Андрій Федоровський затримав контрабандні товари на одному парокінному возі, які належали Богуславському єврею Нахману Лейзеровичу Кагарлицькому. Поліція виявила, що Кагарлицький купив контрабандні товари в Бердичеві у роздрібників-євреїв, одного з яких зобов'язався вказати (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 4797, арк. 2). Натомість поліція не проявила ініціативи до подальшого виявлення поширювачів контрабанди, ще й віддала самого Кагарлицького на поруки.

Розслідувати бездіяльність Бердичівської поліції було призначено губернського кримінальних справ стряпчого Можаровського (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 4797, арк. 3). Справа виявила наявність прихованого зв'язку поліції із контрабандистами. Виконувач обов'язків Бердичівського поліцмейстера Киянов на кількаразові звернення не надавав необхідного пояснення у цій справі.

Виконуючи Указ губернського правління, Бердичівська поліція зобов'язала євреїв Сендика і Спектора здійснити виправдальну присягу – обіцянку не займатися контрабандою, про виконання чого поліція згодом відрепортувала губернському правлінню (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 4797, арк. 2зв.–3).

Контрабандною торгівлею в Києві та губернії займалися не лише київські купці, але й іноземні. Так, у грудні 1818 р. до київського губернатора Федора Назимова звернувся волинський губернатор з проханням у разі виявлення у Києві варшавського купця Матвія Дасканта (Дескана) під арештом відправити його до Володимирського нижнього суду. Варшавський купець був звинувачений у контрабанді, оскільки Устилузькою митницею виявлено в його бричці заборонені товари (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 3721, арк. 4).

За незаконні, нерозмитнені товари карали у такий спосіб: згідно із 392 параграфом Митного статуту стягнення здійснювалися з власника товару. В 1827 р. Київський цивільний губернатор рапортував в Урядуючий Сенат у справі про контрабанду та незаконне таврування товарів підробленими митними клеймами при ввезенні з-за кордону. Справа тривала довго та мала детективні риси. Розпочалося усе ще за шість років до рапорту Київського губернатора – в 1821 р.

Міністр фінансів отримав наприкінці 1822 р. повідомлення Київської митниці. У ньому йшлося про затримання Київським поліцмейстером при вивезенні з Києва візником Пантелеєвим в місто Суми (Сумську ярмарку), на ім'я курського купця Алпатова, в тринадцяти тюках іноземного лляного полотна, в яких, після доставки на митницю та здійсненні необхідного огляду, виявилось: сто тридцять один шматок кожен з клеймом для перевезених товарів Люблінської митниці 1821 р. (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 1). Виявлені клейма після порівняння з такими ж, які були на шовковій тканині, витребуваній Митницею з крамниці київського купця Киселевського, визнані нею сумнівними, а при порівнянні в Департаменті зовнішньої торгівлі зі зліпками оригінальних штемпелів, що були в 1821 р. Люблінською митницею використовані, взагалі виявились фальшивими. Натомість міністр фінансів 1823 р. вимагав здійснити слідство, а винуватих – як у таємному завезенні полотна в межі імперії, так і злочинців у виробництві фальшивих штемпелів і в тавруванні ними вказаного полотна, а також вилучення фальшивих штемпелів (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 1зв.). Процес збільшення контрабанди був спричинений прийнятим 1822 р. новим Митним тарифом в Російській імперії.

Виконуючи розпорядження міністра фінансів та київського цивільного губернатора, київський поліцмейстер Дуров, використавши таємні зв'язки серед євреїв, дізнався про майстра, що здійснював виготовлення клейм та протизаконне таврування фальшивими клеймами контрабандних тканин. Майстер виявився євреем та мешканцем міста Златопіль. Подальший перебіг справи виявив не лише злочинні наміри та дії учасників угруповання, але й відсутність солідарності серед євреїв. Водночас траплялися випадки, коли звинувачені відмовлялися від раніше оприлюднених зізнань. А от методи, які використовувала поліція, виявилися такими, які використовують інколи і в сучасності.

Поліцмейстер Дуров схилив через матеріальний інтерес одного з євреїв стати тією особою, яка запросить майстра-фальшивника до Києва для здійснення таврування. Цей єврей, відшукавши вказаного майстра-єврея і передавши йому за умовою в заставу декілька карбованців сріблом та пообіцявши сплатити окремо за кожну штуку, привіз його до Києва та зупинився в квартирі також єврея, котрому були відомі наміри поліцмейстера, а саме – застати майстра за самою роботою, чому він і сприяв. На такий випадок приготовлено декілька фальшивих згортків нібито з товарами; а для затаврування дано йому при вході сім штук неклеяного полотна навмисне для того поліцмейстером Дуровим через євреїв, з великими труднощами, як річ недозволену, купленого. Коли ж розпочав той єврей за передбаченим планом свою справу, то в той же час увійшов поліцмейстер в світлицю та застав його на злочині, взяв з рук його клеймо, і подушечку з мазю, а баночка, в якій окремо зберігалась мазь і цвяшок, оброблений, знайдені там же (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 2зв.).

При затриманні єврей зізнався у своєму ремеслі і коли був взятий в особливу кімнату, просив, як злочинець, помилування і щоб поліцмейстер їхав з ним відразу назад в Бердичів чи послав би повідомити про його затримання, де велика кількість найбагатших євреїв, які здійснюють комерцію і яким він здійснював роботу, дадуть йому не менше 50 000 крб., лише щоб він залишив справу без оповіщення (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 4зв.). Поліцмейстер, затримавши майстра-фальшивника, разом з ним вирушив до Києва (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 5). Ним виявився мешканець Бердичева єврей Дувид Гершкович Херзуна,

який тривалий час не погоджувався визнати причетність до штемпелів (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 6зв.).

Для налаштування до співпраці зі слідством Херзуну поліпшили харчування та перевели до його камери іншого фальшивника єврея Аврума Турянського. Фальшивник Херзун згодом (через 14 днів) погодився повідомити про зловживання, а саме, «стосовно таврування товарів фальшивими штемпелями, так і стосовно таємного ввезення їх з-за кордону і недозволеної торгівлі ними всередині Росії» (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 7). Почав незаконну діяльність Херзун за замовленням прикажчика київського купця Пирашкова, а згодом виконував схожі замовлення на Київських контрактах 1822 р., а саме від купців Киселевського та Бернера. Фальшивник повідомив також, що здійснював таврування тканин, які надіслав до Києва купець Мошко Кац (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 5).

Одним із найбагатших на Правобережній Україні було місто Бердичів, і в цьому завдячував саме єврейській торгівлі.

Одним із єврейських підприємців Бердичева був Кац, який здійснював міжнародну торгівлю, володів нерухомістю в м. Броди (Австрійська імперія). Київська поліція запідозрила Каца в контрабандній торгівлі та вважала одним із купців, що користувався послугами майстра, який здійснював фальшиве таврування тканин (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 3). Підозру щодо Каца підтвердили покази Херзуна, згідно з якими «єврей Мошко Кац, якому належало затримане полотно, мав в компанії своїй по торгівлі бродського мешканця єврея Лейбу Сборовського, який, маючи також фальшиві штемпелі, провозить товари таємно і сам їх таврує» (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 7зв.). Поліцейстер вирішив віднайти вказаних євреїв, бо через них, як він сподівався, можна було відкрити їхню участь у цьому злочині від давнішого часу. З цією метою він вирушив спочатку до Полтавської губернії в міста: Лубни, Гадяч і Ромни, куди з нагоди ярмарки, за попередніми відомостями, мав прибути вказаний єврей Лейба Сборовський, але там його не знайшов. Поліцейський здійснював всі можливі слідчі кроки, в тому числі на кордоні (в Радзивилівській митниці) і за кордоном (з дозволу Радзивилівської митниці) в Бродях. Чиновник, який побував в Бродях, повідомив поліцейстеру таке: «в Бродях вже вчинили запобіжні заходи, що утруднює

можливість виманити вказаних євреїв. Він устиг побувати в домі єврея купця Сборовського і після розмов з його дружиною, дізнався що купець виїхав в різні місця Росії по ярмарках і нешвидко повернеться. А стосовно єврея Каца чиновник не встиг точно дізнатися, чи там він, чи виїхав разом з Сборовським» (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 7зв.). Поліцмейстер, отримавши дозвіл від інспектора митниці, переглянув книги вписаних паспортів і не виявив паспортів вказаних євреїв. Дуров зрозумів, що євреї потрапили в Росію таємно, поза митницею. Тому вирушив в Бердичів, де підтвердилася присутність Сборовського, який згодом виїхав на ярмарок в Ромни. Туди ж 20 липня вдруге прибув поліцейський. Сборовський чітко дотримувався правил конспірації. У Ромнах виявилось, що Сборовський приїхав з паспортом на ім'я Лейби Кісери. Кроки поліцмейстера Дурова виявилися даремними, оскільки Сборовський двічі змінював квартиру і вміло ховався.

Інша операція київського поліцмейстера Дурова відбулася в маленькому поселенні Глеваха. Майстер спокусився обіцяркою заплати 40 крб. сріблом за приїзд, поверх угоди платили йому від кожного штемпеля окремо (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 4).

Спійманим на злочині таврування полотна фальшивим штемпелем виявився мешканець містечка Златополя єврей Аврум Ельович Турянський. Він спочатку здійснював таврування товарів в Херсонській губернії, у м. Новомиргород у купця Янкеля Бир Бродського, який приховуючи у себе в будинку товари, надсилав їх в бричках в різні міста для продажу. І зрештою, в Златополі у купця Дувида Абрамовича Гольфельда, який мав зв'язок зі згадуваним Бродським, причому оголосив, що вказані товари, а також і нетавровані ще можна віднайти як в Новомиргороді і Златополі у Бродського і Гольфельда, так і в м. Богуславі у єврея Аби Лейбекера (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 2709г, арк. 6). Турянський повідомив, що таврував у Я. Бродського по срібному четвертаку від штуки полотна тридцять штук закордонного полотна, за хустки батистові, яких було п'ять чи шість дюжин заплатив він йому від дюжини по 60 коп. на яких ставляться штемпеля лише на першій хустці в дюжині.

Деякі справи вказаних років засвідчують відсутність національної солідарності стосовно контрабанди між євреями, які

славляться єдністю і підтримкою. Так, 9 березня 1831 р. Київський воєнний губернатор вимагав пояснення у службовців Радомишльського нижнього суду стосовно справи радомишльського міщанина єврея Шимеля Фурмана. Ш. Фурман скаржився на Радомишльський нижній суд за нездійснення необхідного розслідування про відкриття ним контрабандних товарів, які провозили невідомі євреї через містечко Коростишів та образи, здійснені службовцями Коростишівського суду за подання вказаної інформації. На це воєнний губернатор запропонував здійснити Радомишльським повітовим стряпчому і хорунжому від дворянства слідство у вказаній справі (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 5438, арк. 1).

На виконання розпорядження Київського воєнного губернатора в київське губернське правління у справі Фурмана від повітових службовців надійшла така інформація: «в перших числах листопада 1830 р. з корчми Червоної два невідомі євреї, що проїжджали селянською бричкою, коли не могли дістати, невідомо за що, на відшкодування наглядачу грошей, то за це їх уночі, наглядачем з десятськими Мілевським і Григорієм (прізвище невідоме) відведено в поліцію. Бричка була залишена, з неї валізи невідомими людьми знесені в кімнату наглядачу Зверховському. Згодом євреї були звільнені від кайданів, з бричкою і кіньми. Але підтвердження про повернення євреям валіз з речами, або як повідомив Шимель Фурман, які були віднесені в будинок купця Мойші Герша Рабиновича, не виявлено» (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 5438, арк. 2зв.–3).

Підприємці Київської губернії виявилися схильними до швидкого збагачення. Так, директор Хабенської фабрики Шерер був заповзятливим організатором. Незважаючи на укладені контракти, у 1830 р. Шерер відмовився сплачувати прядильнику – уродженцю Берліна – Августу Мейєру, зароблені гроші за два місяці (до речі, річна платня Мейєра становила 400 талерів, а по денна – 1 талер і 15 грошей сріблом) та платити за дорогу до Берліна (Губицький, 2018, с. 156). Окрім того, влада в квітні 1830 р. в особі Київського воєнного губернатора Княжнина, київського губернського стряпчого Киселевського звинуватила Шерера у контрабанді (ЦДІАК України, ф. 533, оп. 4, спр. 61, арк. 1). Для виправдання Шерер подав дані про себе: 1828 р. найнятий для виконання функцій управителя на хабенську фабрику князя Рад-

зівіла та прусського поміщика Альберта Тера; 1829 р. спорядив з Берліна через купців Міллера і Краузе в Броди, згодом в Київ 2 тюки книг, серед яких були писані. Справа про контрабанду була відкрита, оскільки писані книги для ввезення в Російську імперію були заборонені. Натомість, Шерер отримав свої друковані книги, а про вилучені писані навіть не згадував.

У підзвітних Київському воєнному, подільському і волинському генерал-губернатору губерніях 1832 р. засвідчено таку позитивну щодо контрабанди тенденцію: «випадків зловживання у торгівлі не виявлено, спочатку тут звичний промисел контрабанди, особливо між євреями, дієвим переслідуванням митної стражі та земської поліції скоротився і трапляються тільки дрібні випадки контрабанди» (ЦДІАК України, ф. 442, оп. 1, спр. 1195, арк. 19зв.).

Київські торговельні депутати 19 лютого 1835 р. доповідали Київській міській комісії про те, що євреї, які здійснювали в Києві незаконну торгівлю, продовжують свою діяльність, незважаючи на попередження від квартального наглядача Філімонова. Незаконна торгівля мала бути припинена на підставі Зведення статутів Книги 1-ї Параграфу II, Відділення III, статті 99, але Київська поліція не здійснювала відповідних заходів. І тому Київська комісія просила резолюції від Київського цивільного губернатора, посилаючись на вказану статтю: «російські піддані євреї можуть торгувати лише в тих губерніях, в яких дозволено їм мати постійне проживання, а саме: в губерніях: Литовських, Білоруських, Малоросійських, Курляндській, Київській, крім міста Києва» (ДАКО, ф. 2, оп. 1, спр. 5119, арк. 1).

Бували доволі цікаві випадки, коли впевненість у своїй позиції виявляли не лише арештовані контрабандисти, але й члени їх сімей. Так, 29 травня 1850 р. в Київському губернському правлінні слухали пропозицію Київського воєнного, Подільського і Волинського генерал-губернатора від 22 квітня 1850 р. під № 2675, передану Київському цивільному губернатору стосовно інформування про стан справи щодо знайдених у місті Радомишль у євреїв і, особливо, у Юдка Айзинберга контрабандних товарів, зброї і пороху (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 7851, 32 арк.1).

Повідомляючи про цю справу, Радомишльська міська поліція в рапорті від 8 квітня 1850 р. під № 1515 повідомляла, що 7

квітня викликали в відділок із в'язниці, радомишльського міщанина Юдахайма Айзинберга для вручення йому підписаних прохань з Урядуючого Сенату. З цієї нагоди з'явилась дружина Айзинберга Ривка, яка ображала голову поліції підполковника Шидловського (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 7851, 32 арк.1зв.-2). За образи наказано було її взяти під арешт, то вона залишила ключі від крамниці, і хвалилась, що в цій крамниці зберігаються 1 000 крб. ср. Перелічені дії відбувалися у присутності радомишльських міщан: бургомістр міського магістрату Петро Борщевський, євреї Мошко Вісленський і Янкель Винокур, дворянин Андрій Савич, і канцелярист Вронжевський (ДАКО, ф. 2, оп. 3, спр. 7851, 32 арк.2зв.).

У певних випадках для верховенства права не ставали на заваді ні відстані, ні відсутність готівки для покриття пені, нарахованої за торгівлю контрабандними товарами. Так, 1851 р. чиновник особливих доручень Міністра фінансів Пилип Сперанський і Васильківський земський справник Вронський виявили у білоцерківського купця Мошка Вайнтруба контрабандний чай (ДАКО, ф. 185, оп. 1, спр. 962, 305 арк.52). А саме чиновники затримали, «181 фунт кантонського чаю, в картузах з підробними купецькими етикетками Московських купців Голубкова і Федорова і фальшивими пломбами Московської Митниці і понад того до 60 фунт такого ж чаю на розсип». За розпорядженням київського цивільного губернатора І. Фундукля, до розслідування було залучено особливого чиновника для доручень при митному депутатіві. Білоцерківський купець зізнався, що привіз йому цей чай на комісію для продажу Могилівський міщанин Шкловський єврей Іцко Неухович Абугов, що прибув у комерційних справах в м. Ржищів. За розпорядженням земського справника його взяли під арешт і зобов'язали сплатити за контрабанду пеню у розмірі 730 крб. сріблом (ДАКО, ф. 185, оп. 1, спр. 962, 305 арк.52зв.).

Висновки. Заходи влади по боротьбі із контрабандою в Київській губернії в першій половині XIX ст. лише частково досягали мети, оскільки особи, залучені до цієї неправомірної діяльності, не тільки не відмовлялися від неї, але й розширювали коло залучених до вказаних оборудок. Збільшувався перелік товарів, яких завозили контрабандисти.

Джерела та література

- Гмирін, А. (2019). *Обсяг контрабанди в Україні сягає 10 мільярдів доларів*. Взято з https://24tv.ua/obsyag_kontrabandi_v_ukrayini_syaga_ye_10_milyardiv_dolariv_ekspert_n1237668.
- Губицький, Л. (2018). *Торгівля Київської губернії (1793–1861 рр.)*. Київ: Київський національний торговельно-економічний ун-т.
- Гулишамбаров, С. (Сост.). (1896). *Итоги торговли и промышленности России в царствование императора Николая I 1825–1855 гг.* Санкт-Петербург: Типография В. Киршбаума.
- Гуржій, І., & Гуржій, О. (2013). *Купецтво Києва та Київщини XVII–XIX ст.* Київ: Інститут історії України.
- ДАКО – Державний архів Київської області.
- Закревський, Н. (1868а). *Описание города Киева. Вновь обработанное и значительно умноженное издание с приложением рисунков и чертежей. Ч. 1: Летопись*. Москва: Типография В. Грачева.
- Закревський, Н. (1868b). *Описание Киева* (Т. 2). Москва: Типография В. Грачева.
- Карліна, О. (2018). Контрабанда в прикордонних повітах Волинської губернії та боротьба з нею (перша половина XIX ст.). *Студії і матеріали з історії Волині* (с. 278–291).
- О правилах для употребления оружия таможенной стражею по европейской границе. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета. 1829. Марта 20. (1830). *ПСЗ РИ-2* (Т. 4, № 2754, с. 173–174). Санкт-Петербург.
- О правилах производства дел по конфискации тайно ввезенных товаров, задержанных в пределах пограничной черты. Высочайше утвержденное мнение Государственного совета. 1824. Февраля 14. (1830). *ПСЗ РИ-1* (Т. 39, № 28788, с. 105–111). Санкт-Петербург.
- Учреждение таможенного управления по европейской торговле. Манифест 1811 г. Июня 24. (1830). *ПСЗ РИ-1* (Т. 31, № 24684). Санкт-Петербург.
- Фундуклей, И. (1852). *Статистическое описание Киевской губернии* (Ч. 1). Санкт-Петербург: Изд. И. Фундуклей.
- ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України у м. Києві.
- Щербина, В.І. (1929, березень-квітень). Київ і Київщина на початку XIX віку. *Україна*, 33, 54–59.

References

- Hmyrin, A.** (2019). *Obsiah kontrabandy v Ukraini siahai 10 miliardiv dolariv [The amount of smuggling in Ukraine amounted to 10 billion dollars]*. Retrieved from https://24tv.ua/obsyag_kontrabandi_v_ukrayini_syagaye_10_milyardiv_dolariv_ekspert_n1237668 [in Ukrainian].
- Hubytskyi, L.** (2018). *Torhivlia Kyivskoi hubernii (1793–1861 rr.) [Trade of the Kyiv province (1793–1861)]*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet [in Ukrainian].
- Gulishambarov, S.** (Comp.). (1896). *Itogi torgovli i promyshlennosti Rossii v tsarstvovanie imperatora Nikolaya I 1825–1855 gg. [The results of trade and industry in Russia during the reign of Emperor Nicholas I in 1825–1855]*. Saint Petersburg: Tipografiya V. Kirshbauma [in Russian].
- Hurzhi, I., & Hurzhi, O.** (2013). *Kupetstvo Kyieva ta Kyivshchyny XVII–XIX st. [Merchants of Kyiv and Kyiv region of the XVII–XIX centuries]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
- DAKO – Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti [State Archive of Kyiv Region] [in Ukrainian].
- Zakrevskiy, N.** (1868a). *Opisanie goroda Kieva. Vnov obrabotannoe i znachitelno umozhennoe izdanie s prilozheniem risunkov i chertezhey. Ch. 1: Letopis [Description of the city of Kiev. Newly revised and significantly enlarged edition with drawings and drawings attached. Pt. 1: Chronicle]*. Moskva: Tipografiya V. Gracheva [in Russian].
- Zakrevskiy, N.** (1868b). *Opisanie Kieva [Description of Kiev]*. (Vol. 2). Moskva: Tipografiya V. Gracheva [in Russian].
- Karlina, O.** (2018). *Kontrabanda v prykordonnykh povitakh Volynskoi hubernii ta borotba z neiu (persha polovyna XIX st.) [Smuggling in the border counties of the Volyn province and the fight against it (first half of the XIX century)]*. *Studii i materialy z istorii Volyni – Studies and materials on the history of Volyn* (pp. 278–291) [in Ukrainian].
- О правилakh dlya upotrebleniya oruzhiya tamozhennoy strazheyu po evropeyskoy granitse. Vysochayshe utverzhdennoe mnenie Gosudarstvennogo soveta. 1829. Marta 20 [About the rules for the use of weapons by the customs guard on the European border. The highest approved opinion of the State Council. 1829. March 20]. (1830). *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy Imperii: Sobranie vtoroe – Complete collection of laws of the Russian Empire: Second Collection* (Vol. 4, № 2754, pp. 173–174). Saint Petersburg [in Russian].
- О правилakh proizvodstva del po konfiskatsii tayno vvezennykh tovarov, zaderzhanykh v predelakh pogranychnoy cherty. Vysochayshe utver-

- zhdennoe mnenie Gosudarstvennogo soveta. 1824. Fevralya 14 [On the rules for the proceedings of cases of confiscation of secretly imported goods detained within the border line. Highest approved opinion of the Council of State. 1824. February 14]. (1830). *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy Imperii: Sobranie pervoe – Complete collection of laws of the Russian Empire: First Collection* (Vol. 39, № 28788, pp. 105–111). Saint Petersburg [in Russian].
- Uchrezhdenie tamozhennogo upravleniya po evropeyskoy torgovle. Manifest 1811 g. Iyunya 24 [Establishment of a customs office for European trade. Manifesto of 1811. June 24]. (1830). *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy Imperii: Sobranie pervoe – Complete collection of laws of the Russian Empire: First Collection* (Vol. 31, № 24684). Saint Petersburg [in Russian].
- Fundukley, I.** (1852). *Statisticheskoe opisanie Kievskoy gubernii [Statistical description of the Kiev province]*. (Vol. 1). Saint Petersburg: Izd. I. Fundukley [in Russian].
- TsDIAK Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv] [in Ukrainian].
- Shcherbyna, V.I.** (1929, March-April). Kyiv i Kyivshchyna na pochatku XIX viku [Kyiv and Kyiv region at the beginning of the XIX century]. *Ukraina – Ukraine*, 33, 54–59 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.10.2020 р.